

За Виспянським, у “Поверненні Одиссея” “лодина повинна спокутувати і в майбутньому житті” [10] за вчинену кару, зроблену на землі.

Nikt żywy w kraj młodości drugi raz nie wraca,

Nowe rozpocziesz życie, nowa czeka praca...

Таким чином, спроба аналізу творів Ю.Словацького з точки зору мистицизму як способу художнього мислення свідчить про багатосторонність таланту митця, сутність якого змогли зрозуміти і творчо продовжити модерністи, представники “Молодої Польщі”, зокрема С.Виспянський.

1. Релігієзнавчий словник /за ред. А.Колодного і Б.Лобовика.– К.:Четверта хвиля, 1996.– С.196.

2. Словарь иностранных слов.– М.: Русский язык, 1988.– С.316.

3. H.Floryńska. Spadkobiercy Króla Ducha (o recepcji filozofji Słowackiego w światopoglądzie polskiego modernizmu).– Warszawa, 1976.– S.8.

4. Z.Sudolski. Słowacki.– Warszawa, 1999.– S.252.

5. Słowacki. Poematy.– Warszawa, 1974.– S.343.

6. Дайсэцу Т. Судзуки. Мистицизм християнський и буддистський.– К.: Софія, 1996.– С.40.

7. Святе письмо Старого і Нового завіту.– Мюнхен, 1991.

8. І.Качуровський. Містична функція літератури і українська релігійна поезія // Хрестоматія української релігійної літератури.– Поезія.– Т.1.– Мюнхен-Лондон, 1998.– С.12.

9. D.Siwicka. Romantyzm.– Warszawa, 1997.– S.168.

10. S.Kolbuszewski. S.Wyspiański a romantyzm polski.– Poznań, 1928.– S.198.

СЛОВОТВИР І ЛЕКСИЧНА СІНОНІМІЯ

Роман Бачкур,

IV курс, філологічний факультет.

Науковий керівник – *Грещук В.В.*,

доктор філологічних наук, професор.

Сучасна лінгвістична наука надає пріоритет інтердисциплінарним та міжрівневим дослідженням. Перспективними є висвітлення питань, що стоять на межі дериватології, лексикології та семантики. Актуальними на сьогодні є дослідження шляхів виникнення синонімів, особливо за допомогою засобів словотвору, що переважно зводяться до розгляду синонімії на рівні морфем і словотворчих афіксів. Щоправда, між ученими немає одностайності у розв'язанні питання про статус спільнокореневих

синонімів і синонімічними афіксами на зразок: мамонька, мамочка, мамуся і т. д. [1].¹

Ми горкаємося іншого аспекту проблеми. У нашому повідомленні з'ясуємо, якою мірою словотвір пов'язаний із синонімією різнокореневих слів. Виявляється, що дериваційні процеси можуть спричинювати появу синонімії у межах слів із різними основами. При цьому спостерігаються неоднорідні явища.

Безперечно, що така проблема зачіпає насамперед сферу семантики. Оскільки річ іде про словотвір, то актуальним для нас у першу чергу буде словотвірне значення. Процедура виведення і формулювання словотвірного значення зводиться до побудови певних синтаксичних конструкцій – перифраз, в яких відображено значення деривата.² Така перифраза повинна задовольняти певні умови, а саме: "бути граматично правильною; значенням дорівнювати похідному; містити безпосередньо мотивуюче слово та слово чи словосполучення, яке, з одного боку, є заміниками словотворчого форманта, а з другого боку, позначають поняттєві семантичні категорії, які виражаються засобами словотвору"³. Отже, перифраза завжди двокомпонентна: вона містить твірне (А) та слово чи словосполучення, що заміняє формант (Б). З іншого боку, структура деривата також двочленна – твірна основа (а) та словотворчий формант (б).

Таким чином, дериват – це згорнута синтаксична конструкція, що "згортається" на базі твірного слова, тобто для похідного аб, де а – твірна основа, властива перифраза АБ, яка згортається на базі компонента А, тобто твірного слова. Проте цілком можливий процес, коли ця ж перифраза АБ "згорнеться" на базі іншого компонента Б, який уже виступатиме твірним для деривата ба з твірною основою б. Такі деривати, що матимуть одну і ту ж перифразу, тобто матимуть однакове значення, будуть власне синонімами. Візьмімо для прикладу деривати "смаження" та "ячення", перифразою для яких буде конструкція "смажені яйці". Для першого твірним виступає прикметник, для другого – іменник.

Подібні процеси відбуваються лише при мутації та модифікації і відсутні при транспозиції, оскільки в цьому випадку неможливе виведення словотвірного значення за допомогою перифрази.

---

¹ Деякі учені вважають, що спільнокореневі слова, які передають одне поняття, не є синонімами, а лише варіантами лексики (напр.: Іванникова Е. А. К вопросу о взаимоотношении понятия варианта с понятием синонима // Синонимы русского языка и их особенности. – Л., 1972. – С. 138 – 154; Богуславський В. М. Семантико-стилистическая группа слов, соотносимых с одним понятием // Очерки по синонимии современного русского языка. – М., 1976. – С. 151 – 160). Інші ж вважають такі слова повноцінними синонімами (напр.: Гречко В. А. Однокоренные синонимы и варианты слова // Очерки по синонимии современного русского языка. – М., 1976. – С. 130 – 144; Ахматова О. С. Очерки по общей лексикологии. – М., 1957).

² Мається на увазі значення не лише словотвірне, а насамперед лексичне. Пор. писар – той, що пише (перифраза) – виконавець дії (словотвірне значення).

³ Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір. – Івано-Франківськ., 1995. – С. 38.

Перифрази модифікаційного типу, як правило, є словосполученнями, де головне слово є твірним, а другорядне відображає різного роду детермінанти. Ці детермінанти є однаковими для величезної кількості понять, чим і зумовлена непродуктивність процесу згортання перифрази на базі другорядного слова. Випадки на зразок “малий хлопець – малюк, малий хлопець – хлопчик” поодинокі.

Отже, в утворенні лексичних синонімів у словотворчих процесах шляхом згортання перифрази на базі різних її компонентів превалюють акти мутації, однак таких словотвірно зумовлених синонімів у мові небагато (у словнику, що містить 15000 синонімічних рядів¹, їх налічується близько 50).

Серед словотвірно зумовлених різнокорневих синонімів одну групу становлять деривати, які є абсолютними синонімами. Значення двох таких дериватів трансформуються у вигляді однієї й тієї ж перифрази, причому ця перифраза згортається на базі окремих компонентів. Таких синонімічних пар небагато. Напр.:

Іншу групу становлять синоніми-деривати, один з яких є складним словом, а інший – простим, тобто для одного з них перифраза згортається на базі не одного слова, а цілого словосполучення. Напр.:

Потрібно зазначити, що деривати-субстантиви і деривати-ад'єктиви дещо різняться між собою. Якщо складні іменники переважно повністю дорівнюють значенню простого іменника-синоніма (пор.: риболов – рибалка: “той, хто ловить рибу”; вуглекоп – вугляр: “той, хто копає вугілля”; чужоземець – чужинець, або чужак: “чоловік з чужої землі”), то складні прикметники, як правило, привносять новий відтінок у значення, порівняно з простим дериватом (пор. Широкоплечий – плечистий: “той, хто має широкі (дужі, м'язисті) плечі”)².

Словотвірно зумовлені синонімічні пари можуть містити виключно складні слова. Річ у тім, що одна і та ж перифраза може кілька разів згортатися на основі цілого словосполучення за умови, що дане словосполучення – трикомпонентне, а перифраза згортається шоразу на основі двох різних його компонентів. Напр.:

¹ Караванський С. Словник синонімів української мови. – К., 1995.

² Стосовно цього прикладу необхідно уточнити, що у багатозначних словах у синонімічних відношеннях перебувають, як правило, лише певні значення. Тому “плечистий” – це не лише чоловік із дужими, сильними, м'язистими, а і з широкими плечима.

На межі синонімії стоять слова, які позначають родо-видові відношення і здатні заміщати один одного у подібних контекстах. Більшість лінгвістів не вважають їх синонімами¹, хоча вони включені до словника синонімів. Напр.:

- Учень – той, хто вчиться в ... а) школі – школяр;
 б) старших класах – старшокласник;
 в) першому класі – першокласник та ін.

- Пастух – той, хто пасе ... а) овець – вівчар;
 б) череду – чередник;
 в) свиней – свинар (свинопас)

Такі слова формують периферію синонімії і можуть розглядатися як синоніми лише у певних контекстах.

Варто також зауважити, що більшість словотвірних зумовлених дериватив-синонімів є прикметниками або іменниками-агентивами, поодинокими є дієслова (напр.: марнотратити – марнувати – розтрачувати. “тратити марно”).

Отже, процеси утворення лексичних синонімів за допомогою словотворення мають місце у мові. Варто зазначити, що такий шлях формування лексичної синонімії, який полягає у можливостях словотвірної перифрази згортатися не лише на базі мотивуючого слова, а й на базі іншого компонента, що є заміником словотворчого форманта, чи обох цих компонентів в цілому, непродуктивний.

¹ З цього приводу див., напр.: Богуславский В. М. Зазн. праця; Захарова М. Н. О разграничении синонимов и видо-родовых обозначений // Уч. зап. Кишиневск. Унив. – т.71. – Кишинев, 1964. – С.42 – 54 та ін. Twenty-two points, plus triple-word-score, plus fifty points for using all my letters. Game's over. I'm outta here.